



ביאורים

האמונה חייבת להגיע מתוך העמקה והתבוננות שכלית, שהרי לולא הם יש להניח שהאדם ידמיין וימציא המצאות מוזרות וחסרות שחר. לפי זה יוצא לכאורה שהחקירה השכלית עדיפה מהאמונה הפשוטה, שהרי רק בזכותה ינצל האדם מאמונה בדברים שאינם נכונים. לאור זאת יש להבין כיצד מסתדרים דברים אלו עם מה שלמדנו בפרק הקודם, שבעל האמונה עדיף מהחוקר השכלי.

אחד מיסודות האמונה הוא האמונה בכך שה' יתברך הוא כל יכול, ושאינו מוגבל כלל. מתוך יסוד זה עלולות להתפתח תפיסות אשר לדבריו של רבי יוסף אלבו, הינן שגויות ולא תואמות את חוקי ההיגיון. טענות אלו אינן עולות על הדעת, סותרות את ההיגיון, ואין בהן שום תוכן אמיתי.

גם האמירה שכביכול ה' ברא אלוה אחר דומה לו, אינה יכולה לעלות על הדעת. זהו משחק של מילים הסותרות זו את זו: גם נברא שהבורא יחון אותו במעלות רבות ועצומות, וימסור לשליטתו ברואים רבים, לעולם לא ישווה אל הבורא, כי עצם החילוק שבין בורא לנברא, שהוא חילוק מרכזי ומהותי, ממנו לא יוכל אותו נברא, משוכלל ככל שיהיה, להימלט.

יש לחלק באופן מהותי בין דברים אלו, אשר אינם מסתדרים מבחינה לוגית, לבין דברים אשר אינם מסתדרים עם חוקי הטבע. אותם הדברים הסותרים את חוקי הטבע ניתן להבינם באופן ניסי, כמו שאנו מאמינים בתופעות טבע מוכחות, גם כשהסבר לקיומן עדיין לא נודע. לכן ניתן להאמין שמששה היה בהר סיני ארבעים יום וארבעים לילה בלא אכילה ושתייה, מכיוון שאמונה זו נסתרת רק מחמת חוקי הטבע ולא מחמת עצמה.

על בסיס חלוקה זו בין הדברים הנמנעים באופן לוגי, לבין דברים שאינם תואמים את חוקי הטבע, מבאר רבי יוסף אלבו את היחס המתאים בין החקירה השכלית הנצרכת, לבין מקומה של האמונה. החקירה השכלית חייבת לבוא כבסיס פותח במה ראוי להאמין, ולאחר מכן יש לתת לכוח האמונה להופיע ביחס לכל מה שקיבלנו במסורת וראינו בעינינו, גם אם הוא נראה כנמנע על פי חוקי הטבע.

הרחבות

• התורה אינה סותרת את השכל

אין האמונה בנמנעות ממה שישים האדם מצליח. רבי יוסף אלבו מבאר שהתורה אינה סותרת את השכל. דברים דומים כותב רבי יהודה הלוי: "חלילה לאל שתבוא התורה במה שידחה ראייה או מופת, אך תבוא בנפלאות ושנות המנהגים לבריאת דברים או להפך דבר אל דבר אחר, להורות על חכמת בורא העולם ויכולתו לעשות מה שחפץ, בעת שיחפץ" [כוזרי א, סז]. למרות הניסים הרבים שמופיעים בתורה, אין היא סותרת את השכל הישר. מסורת ניסים אלו ללמדנו על יכולתו של בורא העולם לשלוט בחוקי הטבע, ואין אלו דברים שהשכל מכריח שאינם הגיוניים.

מעניין לציין שגם ביחס לשלילת ההגשמה, הכוזרי משתמש בביטוי דומה: "חלילה לאל מן השקר ומה שהשכל מרחיק אותו וישימהו שקר" [שם פט]. הביטוי 'חלילה' החוזר ונשנה בדברי רבי יהודה הלוי מעיד על חשיבותו המוסרית של עיקרון זה בעיניו.

גם הריס"ג כותב: "ברוך ה' אלוהי ישראל אשר לו יאות עין האמת הברורה, המאמת למדברים (כלומר, לבני האדם) מציאות נפשותם אמת ברורה, ומצאו בה מוחשיהם מציאה ברורה, וידעו בה ידיעותם ידיעת צדק, נסתלקו בה מעליהם השיבושים, וטרו עמה הספקות, ונצללו להם הראיות, והזכרו להם המופתים" [האמונות והדעות, פתיחה]. החשיבות הרבה שאנו מעניקים לשכל היא מפני שדרכו הקב"ה מראה לבני האדם מהי האמונה הנכונה.

פרק עשרים ושנים

רק אמונה בדבר
האמיתי מביאה
להצלחה

אין האמונה בכל דבר מביא אל ההצלחה, כי אין האמונה בנמנעות ממה שישים האדם מצליח. וזה דבר לא יספק בו שום אדם כי האמונה שראוי שתשים את האדם מצליח היא האמונה בדבר האמיתי שהוא אמיתי, בלבד; לא האמונה במה שאינו נמצא שהוא נמצא ובמה שהוא נמצא שאינו נמצא. ואם-כן, ראוי לשואל שישאל ויאמר: מהיכן יודע אם הדבר שתבוא האמונה בו הוא אמיתי בעצמו – כפי שנאמין אותו אמונה שלמה; או איננו אמיתי – כפי שנרחיק האמנותו? ואם נאמר שזה ישג מצד-עיון השכל – אם-כן, תהיה הידיעה המחקרית למעלה מן האמונה, וזה הפך מה שהנח למעלה [פכ"א]. וזה ספק חזק, ראוי שנשתדל בהתרתו.

נמנעות קיימות
בעצמן

ונאמר, שהנמנעות – שני מינים: אם נמנעות קיימות בעצמן, שלא יתאר ה' ביכלת על חלופו, כמו שהפך יותר גדול מן החלק, או שקטר המרבע גדול מצלעו. כי לא יתאר ה' ביכלת על שיהיה החלק שונה אל הכל, או שיהיה קטר המרבע שונה לצלעו, או שיהיו זוויות המשלש יותר משתי נצבות, או שיתקבצו שני ההפכים יחד בנושא אחד בעת אחת, או שיהיו החיוב והשלילה צודקים יחד על דבר אחד מצד אחד. ובכיוצא באלו-הנמנעות, אי-אפשר שתבוא הקבלה להאמין במציאותן ולא במה שהוא ממינו, ואי-אפשר לחוש שיעיד לעולם על המצא זה ולא כיוצא-בו, אחר שאי-אפשר לשכל לציר מציאותו. וזה לא-יתכן שתבוא הקבלה להאמין בשיתאר ה' בשווא יכול לברא אחר דומה לו מכל-צד, כי בהכרח יהיה האחד עלה והאחד עלול, ולא יהיה, אם-כן, דומה לו מכל-צד.

נמנעות אצל
הטבע

ויש מין אחר מן הנמנעות שאפשר שיתאר ה' ביכלת על חלופו, והן הנמנעות אצל הטבע בלבד. כי אלו וכיוצא-בהן, אף אם הן נמנעות אצל הטבע, אינן נמנעות בחק-הבורא, כמו: תחית המתים, והמצא איש יושב ארבעים יום וארבעים לילה בלא אכילה ושתייה, והדומה לזה ממין הנפלאות שהן נמנעות אצל הטבע. ובמין השני הזה מן הנמנעות, אפשר שתבוא אמונה, אחר שאפשר לשכל לציר מציאותו. ועל-כן נאמר, כי כל מה שאפשר שיציר מציאותו אצל השכל, אף-על-פי שיהיה נמנע אצל הטבע, אפשר שתבוא האמונה בו בשכר נמצא זה בעבר או שהוא נמצא עתה או שימצא בעתיד. וכל-שכן שאם העיד על-זה הנסיון, אף-על-פי שיכחיש השכל אמות מציאותו מפני שלא ידע סבתו, שהוא אפשר שתבוא האמונה בו. כמו משיכת אבן המגניטס את הברזל, שלא יוכל השכל לתת סבת מציאותו אבן וכחישו; ואולם, אחר שהעיד עליו הנסיון, והוא דבר שיציר מציאותו בשכל, אף-על-פי שלא ידע השכל לאמת סבת מציאותו – הוא אמת, בלי-ספק. וכן מה שהעיד עליו החוש ממני הנפלאות – כתחית המתים על-ידי אלישע בחייו ובמותו, וכעמידת אדם ילוד אשה ארבעים יום וארבעים לילה בלא אכילה ושתייה, כמושה ואלהו, וכרדת האש מן השמים, והיות השכינה שורה בישראל; וכיוצא-בזה ממין הנפלאות שהעיד החוש שהיו בזמן-מה, והשכל יכול לציר מציאותם, אף-על-פי שלא ידע לאמת מציאותן – כל-זה וכיוצא-בו, אפשר שתבוא האמונה בו ויפלו תחת היכלת הבלתי-בעל-תכלית.

בנמנעות - בדברים שלא יתכנו. **בהתרתו** - בפתיחתו, בישובו. **נמנעות קיימות בעצמן** - דברים שלא יתכנו מצד עצמם של הדברים. **קטר המרבע** - אלכסון בתוך ריבוע. **שתי נצבות** - זוויות ישרות, סכום כל אחת תשעים מעלות ויחד סכומם מאה שמונים מעלות, וכן סכום זוויות המשולש. **עלה... עלול** - כבורא ונברא. **הנמנעות** - לא אפשריות. **המגניטס** - מגנט. **ויפל** - ויכנס. **היכלת הבלתי-בעל-תכלית** - יכולת ה'.